

Δημήτρης Βλάχος

Σκέψεις για την Παιδεία με αφορμή τους Τρεις Ιεράρχες¹

Σε μια κορυφαία γιορτή της Ορθοδοξίας, όπως η σημερινή γιορτή των Τριών Ιεραρχών, θα περιμένατε κάποιον θεολόγο να σας αναπτύξει με εμβρίθεια ένα θέμα σχετικό με το έργο των κορυφαίων αυτών προσωπικοτήτων της ελληνορθόδοξης παιδείας. Εντελώς όμως ανορθόδοξα έχετε απέναντί σας έναν ομιλητή με βαθιά συνείδηση της θεολογικής του ανεπάρκειας. Και φυσικά η ανεπάρκεια αυτή δεν είναι δυνατόν να καλυφθεί με τεχνάσματα και μάλιστα ενώπιον θεολόγων και κληρικών. Ούτε άλλωστε θα είχα ποτέ πρόθεση να διεκδικήσω δάφνες και μάλιστα θεολογικές, που πρέπει να είναι και οι πιο πικρές. Σκέφτηκα λοιπόν να χρησιμοποιήσω αυτήν την ίδια την αδυναμία μου, για να μιλήσω ενώπιόν σας. Δεν θα σας μιλήσω λοιπόν ως θεολόγος, ούτε ως συστηματικός φιλόσοφος, αλλά ως ελεύθερος στοχαστής. Με αφορμή την αίσθηση που μου προκάλεσε η προσωπικότητα και το έργο των Τριών Ιεραρχών, θα αναπτύξω έναν προσωπικό προβληματισμό σχετικά με την παιδεία.

Από παιδί θυμάμαι ότι οι Τρεις Ιεράρχες χαρακτηρίζονταν ως «Φάροι της Ορθοδοξίας». Μου άρεσε αυτός ο χαρακτηρισμός. Όχι γιατί καταλάβαινα από δογματική άποψη τι σημαίνει Ορθοδοξία, αλλά γιατί μου άρεσαν οι φάροι. Ιδιαίτερα οι φάροι που αναβοσβήνουν. Και μάλιστα οι διαλείποντες. Εκείνοι, δηλαδή που παρουσιάζουν περιοδικό σταθερό φως διάρκειας μεγαλύτερης ή ίσης του σκότους. Αυτή η εναλλαγή φωτός και σκότους με γοήτευε. Δεν ήξερα γιατί.

¹ Το κείμενο αποτελεί εισήγησή μου σε εκδήλωση της Ιεράς Μητροπόλεως Ξάνθης και Περιθεωρίου για τον εορτασμό των Τριών Ιεραρχών. Εκτενή αποσπάσματα δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό της Ιεράς Μητροπόλεως Ξάνθης και Περιθεωρίου, «Διακονία», (τεύχος ΝΓ').

Ο Μέγας Βασίλειος, ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος και ο Γρηγόριος ο Θεολόγος μου ήταν συμπαθείς στα μαθητικά μου χρόνια όχι μόνο ως Φάροι, αλλά και ως γενναιόδωροι Πατέρες της Εκκλησίας. Κάθε χρόνο στις 30 Ιανουαρίου πρόσφεραν σε μας τους μαθητές τη χαρά της αργίας. Από το 1842 που καθιερώθηκε για τη νεότερη Ελλάδα η ημέρα της μνήμης τους ως γιορτή των γραμμάτων και της ελληνοχριστιανικής παιδείας πόσοι μαθητές δεν περίμεναν κάθε Γενάρη το δώρο των Τριών Ιεραρχών; Όλοι μας υπήρξαμε μαθητές και ξέρουμε την αξία αυτών των δώρων.

Προηγείται η συμπάθεια, έπεται η κατανόηση. Μάλλον η συμπάθεια είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την κατανόηση. Αυτός ο πνευματικός νόμος λειτούργησε και στην περίπτωση αυτή. Οι Τρεις Ιεράρχες ως Φάροι και Δωρητές δεν μου είναι ξένοι αλλά οικείοι. Και η οικειότητα αυτή είναι απαραίτητη για να γεφυρώσουμε το χάσμα που χωρίζει την εποχή μας από τον 4^ο μεταχριστιανικό αιώνα. Ονομάζω τη γεφύρωση του χάσματος τόσο μακρινών μεταξύ τους εποχών «κατανόηση». Οι ίδιοι άλλωστε οι Τρεις Ιεράρχες υπήρξαν με το έργο τους και τη ζωή τους «γεφυροποιοί». Το μεγαλύτερο επίτευγμά τους: η γεφύρωση Ελληνισμού και Χριστιανισμού, ανθρώπινης φιλοσοφίας και υπερφυσικής αποκάλυψης. Δεν πρόκειται για συμβιβασμό. Η γέφυρα που οικοδόμησαν δεν είναι μια μηχανική σύνδεση ετερόκλητων στοιχείων, αλλά ένας καινούργιος δρόμος πάνω από το χάσμα. Ακόμη και αν δεν είναι για όλους βατός αυτός ο δρόμος, ωστόσο για πολλούς από αυτούς που τον περπάτησαν σιωπηλά και ταπεινά αποδείχτηκε δρόμος ζωής.

Με αφορμή τη μνήμη τους, συλλογίζομαι τους Τρεις Ιεράρχες πριν γίνουν οι Τρεις Μεγάλοι Ιεράρχες, οι τρεις κορυφαίοι άγιοι της Εκκλησίας. Τους συλλογίζομαι στα χρόνια της νιότης τους, στα χρόνια των φιλοσοφικών και ρητορικών σπουδών τους, στα χρόνια του αγώνα και της αγωνίας. Πριν τους τιμήσει η Εκκλησία με τα προσωνύμια ο

Μέγας, ο Θεολόγος και ο Χρυσόστομος τους συλλογίζομαι με τα ονόματά τους : ο Βασίλειος, ο Γρηγόριος και ο Ιωάννης. Είπαμε η οικειότητα ως προϋπόθεση κατανόησης, «γεφύρωσης»...

Αρχίζω λοιπόν την κατασκευή της δικής μου γέφυρας από μια παρατήρηση του Γιώργου Σεφέρη. Γράφει στο Ημερολόγιό του [Μέρες Ε΄, 31-1 Γενάρη 1947]: «Με διασκεδάζει αφάνταστα ο Ναζιανζηνός που διαβάζω τώρα: πήρα τους τόμους του Migne Τι μπρίο. Προσπαθώ να τους φανταστώ αυτούς τους τρεις: τον Γρηγόριο, τον Βασίλειο, τον Ιουλιανό φοιτητές στην Αθήνα. Τρομερές ιδιοσυγκρασίες, αντίμαχες και όμως στο ίδιο καλάθι εκείνων των καιρών.»

«Στο ίδιο καλάθι εκείνων των καιρών...». Τι καιροί και αυτοί τότε; Ο 4^ο αιώνας μ. Χ δεν ήταν οπωσδήποτε αιώνας γαλήνης. Ταραγμένοι καιροί, καιροί πολέμου. Ένας καινούργιος κόσμος γεννιέται, της ορθόδοξης χριστιανοσύνης, όχι από τη μια μέρα στην άλλη και όχι χωρίς ωδίνες. Η νέα πίστη μαστιζείται από αιρέσεις, δεν έχει αποκρυσταλλωθεί δογματικά, όλα βρίσκονται σε κατάσταση μάγματος. Ρευστά και πυρακτωμένα. Και ο παγανιστικός κόσμος είναι ακόμη εκεί, έστω ως ένα θνήσκον σώμα. Μπορεί να μην έχει το σφρίγος και τη θερμότητα της νέας πίστης ο παλαιός αυτός κόσμος, όμως διαθέτει τη λάμψη και τη γοητεία της ελληνικής παιδείας, του ελληνικού πνεύματος. Ο ελληνικός λόγος – ποιητικός, ρητορικός και φιλοσοφικός– είναι ζωντανός ως ωραία μορφή, ενώ το σώμα που κάποτε τον βάσταζε πνέει τα λούστια. Εξάντλησε ως σώμα τον ιστορικό του χρόνο. Η παγανιστική θρησκεία, θνήσκουσα πλέον, προσπαθεί να κρατηθεί στη ζωή από την ωραία μορφή της ελληνικής παιδείας.

Ελληνολάτρες χριστιανοί χρησιμοποιούσαν ανεπιφύλακτα την ελληνική φιλοσοφία και εξελληνίζοντας τον χριστιανισμό έφταναν έτσι μέχρι την αίρεση (Γνωστικοί, Αρειανιστές, Απολλιναριστές). Από την άλλη μεριά οι Ελληνομάχοι χριστιανοί απέρριπταν στο σύνολό της την

ελληνική παιδεία, ύψωναν τείχη για να αποκόψουν την ανθρώπινη φιλοσοφία από τη θεία σοφία, τον ανθρώπινο λόγο από τον εξ αποκαλύψεως Λόγο. Οι τελευταίοι αυτοί καταδικάζουν την ελληνική παιδεία διερωτώμενοι : «Τί κοινόν μεταξύ Ἀθηνῶν και Ἱεροσολύμων, μεταξύ Πνύκας και Γολγοθά;». Και κοντά σ' αυτούς οι νοσταλγοί της αναβίωσης της αρχαίας θρησκείας και του θνήσκοντος παγανιστικού κόσμου διεκδικούν για λογαριασμό τους την αποκλειστική διαχείριση της ελληνικής παιδείας. Ο καλύτερος ανάμεσά τους ο ρομαντικός Ιουλιανός, ο συμφοιτητής του Βασιλείου και του Γρηγορίου στη Φιλοσοφική Σχολή των Αθηνών, διαποτισμένος από την κλασική παιδεία και την ελληνική φιλοσοφία, θεωρούσε αγεφύρωτο το χάσμα Ελληνισμού και Χριστιανισμού και διακήρυττε: «Σε μας [τους εθνικούς] ανήκουν η ευγλωττία και οι τέχνες της Ελλάδος και η λατρεία των θεών της, η δική σας κληρονομιά [των χριστιανών] είναι η αμάθεια και η αγροικία και τίποτε περισσότερο. Αυτή είναι η δική σας σοφία...». [Ἡμῖν ἀνήκουσιν ἡ εὐγλωττία καί αἱ τέχναι τῆς Ἑλλάδος καί ἡ τῶν θεῶν αὐτῆς λατρεία, ὑμέτερος δε κληῖρος ἐστί ἡ ἀμάθεια καί ἡ ἀγροικία καί οὐδέν πλέον. Αὕτη ἐστίν ἡ σοφία ὑμῶν.] .

«Τρομερές ιδιοσυγκρασίες, αντίμαχες, και όμως στο ίδιο καλάθι εκείνων των καιρών». Πρόκειται για καιρούς που περίσσευε ο φανατισμός από όλες τις μεριές, γιατί περίσσευε και το πάθος, γιατί περίσσευε και η αγωνία.

Σ' αυτούς τους ταραγμένους καιρούς λοιπόν ανδρώνονται ο Βασίλειος, ο Γρηγόριος και ο Ιωάννης. Αγαπούν τα ελληνικά γράμματα, τα σπουδάζουν σε φημισμένα κέντρα ελληνικής παιδείας και τα μελετούν με πάθος. Δεν τα απορρίπτουν πριν τα γνωρίσουν. Δεν τυφλώνονται όμως και απ' αυτά, ώστε να ξεστρατίσουν. Δεν τους τρομάζει το χάσμα ανάμεσα στην ελληνική παιδεία και τη χριστιανική αποκάλυψη, γιατί

πατούν σταθερά και στις δύο όχθες. Στη μια με το νου και στην άλλη με την καρδιά. Είναι φτιαγμένοι γεφυροποιοί. Ξέρουν να χτίζουν γέφυρες, γιατί ξέρουν να διακρίνουν το ζωντανό από το θνησιμαίο.

Ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός, στέκεται πάνω από το χάσμα των δύο κόσμων, και σχεδιάζει με σταθερό χέρι τη γέφυρά του με τα εξής λόγια από τον επιτάφιο προς το συμφοιτητή και φίλο του Βασίλειο: «Έχω τη γνώμη πως έχει γίνει παραδεκτό από όλους τους λογικούς ανθρώπους ότι η παιδεία κατέχει την πρώτη θέση ανάμεσα στα ανθρώπινα αγαθά και όχι μόνο η Χριστιανική παιδεία ... αλλά και η κλασική, την οποία πολλοί Χριστιανοί «κακώς είδότες» απορρίπτουν λέγοντας πως είναι επικίνδυνη και βλαβερή και πως απομακρύνει από το Θεό. Και καταλήγει «Δεν πρέπει να καταδικάζουμε την κλασική παιδεία επειδή αρέσει αυτό σε μερικούς, αλλά οφείλουμε να θεωρούμε ανόητους και αγράμματους όσους σκέπτονται με τον τρόπο αυτό».

Στην ίδια γραμμή με τον Γρηγόριο τον Θεολόγο κινούνται και ο Μέγας Βασίλειος και ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος. Η γεφύρωση του χάσματος ανάμεσα στον Ελληνικό λόγο και τη Χριστιανική πίστη συνίσταται στην αφομοίωση της ελληνικής παιδείας και στην εκλεκτική χρησιμοποίηση των ωφέλιμων στοιχείων της προκειμένου να ερμηνευτεί και να διατυπωθεί σωστά το χριστιανικό μήνυμα. Πρόκειται για μια καινούργια σύνθεση, όχι μια μηχανική κατασκευή, αλλά για ένα ζωντανό οργανισμό που ένωσε τα πριν διεστώτα και δημιούργησε ένα νέο παράδειγμα βίου, σύμφωνα με το πρότυπο του «σοφού και αγίου» σε αντικατάσταση του παλαιότερου κλασικού ελληνικού του «καλού και αγαθού».

Ο Βασίλειος, ο Γρηγόριος και ο Ιωάννης δεν υπήρξαν φιλόσοφοι – στοχαστές με τη σημερινή έννοια του όρου, αλλά πραγματικοί θεολόγοι. Αγάπησαν τον ελληνικό λόγο, έδειξαν όμως και τα όρια του. Η θεολογία τους δεν ταυτίζεται με τη μεταφυσική. Οι φιλόσοφοι φιλοσοφούν με το

στοχασμό και έχοντας ως κέντρο τη λογική. Με αυτή μπορεί να μιλήσει κάποιος για το θεό ως την πλατωνική ιδέα του αγαθού ή ως το πρώτο κινούν ακίνητον του Αριστοτέλη. Για τον προσωπικό όμως θεό της Ορθοδοξίας οι Πατέρες έδειξαν με το λόγο και τον ασκητικό βίο τους έναν διαφορετικό δρόμο. Είναι ο δρόμος της σιωπής και του ησυχασμού.

Συλλογίζομαι το Βασίλειο, το Γρηγόριο και τον Ιωάννη, προκειμένου να νιώσω μέσα από τη ζωή τους και έργο τους τι σήμαινε παιδεία γι' αυτούς. Πρώτα να νιώσω, έπειτα να κατανοήσω, για να μπορέσω στο τέλος να το εκφράσω. Κατανόηση δια της αισθήσεως λοιπόν ...

Άριστοι γνώστες της θύραθεν παιδείας, με περγαμηνές σπουδών στα πιο φημισμένα πνευματικά κέντρα της εποχής, ισχυρές προσωπικότητες με ξεχωριστές ικανότητες, είχαν εξασφαλισμένη την προοπτική να σταδιοδρομήσουν ως ισχυροί άνδρες της εξουσίας, του πλούτου και των γραμμάτων. Αρνήθηκαν και τα τρία. Ο Μέγας Βασίλειος ως Ιεράρχης ήταν ο πιο φτωχός – πλούσιος της εποχής του. Μόνη περιουσία του τα παλιόρουχά του και μερικά βιβλία. Και όμως στη Βασιλειάδα του πρόσφερε φροντίδα σε χιλιάδες φτωχούς, αρρώστους και ξένους. Σε Εθνικούς, Χριστιανούς και Ιουδαίους, χωρίς διακρίσεις, αλλά με λεπτότατη «διάκριση».

Ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός εγκατέλειψε τις φιλοσοφικές σχολές της Αθήνας, όπου διακρίθηκε, και αδιαφορώντας για μια λαμπρή πανεπιστημιακή καριέρα, όπως θα λέγαμε σήμερα, πρώτα ασκήτεψε και έπειτα αφοσιώθηκε στο ποιμαντικό του έργο, ανακουφίζοντας έτσι τον ανθρώπινο πόνο και ελέγχοντας αμείλικτα τον πλούτο και την αδικία, όπου τα συναντούσε. Προτρέπει τους συγχρόνους του: «Γίνε στο γείτονά σου πιο πολύτιμος με την αγάπη, γίνε στο δυστυχισμένο Θεός με το να μιμείσαι την αγάπη του Θεού · τον Χριστό να επισκεφτούμε, τον Χριστό

να υπηρετήσουμε, τον Χριστό να θρέψουμε, τον Χριστό να ντύσουμε, τον Χριστό να περιμαζέψουμε, τον Χριστό να τιμήσουμε». Πόσο ψηλά έβλεπε στα αλήθεια, για να αναγνωρίσει το Χριστό τόσο χαμηλά μέσα στον ανθρώπινο πόνο;

Όπως και οι άλλοι Πατέρες έτσι και ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος θεολογεί με λόγο και έργο. Με άριστες σπουδές στη ρητορική και τη φιλοσοφία αποσύρεται πρώτα στην έρημο για έξι χρόνια, προς μεγάλη λύπη του δασκάλου του, του εθνικού σοφιστή Λιβάνιου, που προόριζε τον Ιωάννη για διάδοχό του στη σχολή του, «αν», όπως έλεγε, «δεν του τον έκλεβαν οι Χριστιανοί» [εἰ μή οἱ Χριστιανοί ἐσύλουν αὐτόν...]. Αφιερώθηκε στη συνέχεια στο ποιμαντικό του έργο, συγκρούστηκε με τους δυνατούς για να ανακουφίσει τους αδύνατους και να πεθάνει τέλος στο δρόμο της εξορίας. Δεν θα μπορούσε να γίνει και αλλιώς, αφού τολμούσε να ελέγχει ακόμη και την αυτοκράτειρα Ευδοξία με λόγια όπως: «Την εξουσία την έχεις, για να απονέμεις παντού δικαιοσύνη. Όσο ισχυρή κι αν είσαι, είσαι καπνός και όνειρο. Γι' αυτό δώσε τέλος στη δυστυχία. Ούτε τα χρήματα, ούτε η δόξα της εξουσίας θα κατέβουν μαζί σου στον τάφο».

Δε χαρίζονται σε κανέναν είτε πλούσιος είναι αυτός που κρύβεται πίσω από τον πλούτο του, είτε φτωχός που κρύβεται πίσω από τη φτώχεια του. Δεν θέλουν απλώς να χορτάσουν τους πεινασμένους θέλουν να τους οδηγήσουν στην πνευματική ζωή. Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος δεν δείχνει καθόλου κατανόηση στο ιερό σήμερα δικαίωμα του καταναλωτή να απολαύσει τη χαρά της κατανάλωσης των προσφερόμενων υλικών αγαθών: «Ο Χριστός τα γουν άπειρα πλήθη εστιάσας επί της ερήμου, ουκ επί κλίνην και ύπνον αυτοίς έπεμψεν, αλλ' επί θείων ακρόασιν εκάλεσεν λόγων. Ου γαρ διέρρηξεν αυτών τας γαστέρας, ουδέ εις μέθην εξέβαλεν, αλλά πληρώσας αυτών την χρείαν, προς την πνευματικήν ήγε τροφήν». Ο σκοπός, δηλαδή του Χριστού, δεν ήταν να ταΐσει τους

πεντακισχίλιους και να τους στείλει κατόπιν για ύπνο, διότι δεν τους έπρηξε στο φαΐ και δεν τους έπνιξε στο πιωτό, αλλά αφού κάλυψε τη βασική τους ανάγκη, τους οδήγησε έπειτα στην πνευματική τροφή, δηλαδή στην ακρόαση του θείου λόγου.

Οπωσδήποτε παιδεία για τους Τρεις Ιεράρχες δεν σήμαινε εύκολη ζωή. Ούτε ήταν τίτλοι σπουδών που θα τους εξασφάλιζαν τον επίγειο παράδεισο του πλούτου, της εξουσίας και της δόξας. Η παιδεία για τους Τρεις Ιεράρχες δεν εξαντλείται στην περίτεχνη φραστική διατύπωση του ορθόδοξου δόγματος και σε κατηχητικούς λόγους. Αν και δεν υστερούσαν βέβαια σ' αυτό, έδειξαν με τη ζωή και το έργο τους ως Ιεράρχες ότι παιδεία σημαίνει έμπρακτη, εφαρμοσμένη θεολογία. Επαγρύπνηση, μέριμνα, αγωνία, σιωπή, αυτό είναι το έδαφος όπου ριζώνει το δέντρο της παιδείας, για να δώσει κάποτε τους καρπούς του ως λόγο και πράξη. Δίδαξαν τι σημαίνει παιδεία μέσω της φανεράς τους ζωής. Η θωριά τους, η στάση τους, η ενδυμασία τους, η τροφή τους, το ήθος τους, όχι μόνο ο λόγος τους και η γραφή τους, δίνουν τον πιο ολοκληρωμένο ορισμό της πραγματικής παιδείας. Λύπησαν πολλούς στα χρόνια τους, ελέγχοντας αυστηρά τον πλούτο, την αδικία και τη διαφθορά. Λυπήθηκαν και οι ίδιοι πολύ. Στις μέρες μας που η παιδεία ως αντικείμενο κρατικής ή ιδιωτικής μέριμνας έχει ταυτιστεί με την ψευτομόρφωση της εκπαίδευσης ή στην καλύτερη περίπτωση με την πολυμάθεια και τον πολιτισμό της «ωραίας μορφής» και τη συνακόλουθη οικονομική επιτυχία, έρχονται οι Τρεις Ιεράρχες και ανασύρουν από τη λήθη την αληθινή σημασία της λέξης «παιδεία». Η παιδεία ως αληθινή μόρφωση είναι η γέφυρα πάνω στην οποία συντελείται η μεταμόρφωση του ανθρώπου ως προσώπου. Αυτός είναι ο ορισμός της παιδείας σύμφωνα με το παράδειγμα των Τριών Ιεραρχών, των κατεξοχήν γεφυροποιών. Διότι το ζητούμενο για τον άνθρωπο ήταν

και είναι η μεταμόρφωσή του. Και η μεταμόρφωσή του συντελείται στο φως και πάνω στη γέφυρα.

Μίλησα για την παιδεία ως γέφυρα πάνω στην οποία συντελείται η μεταμόρφωση του ανθρώπου. Η γέφυρα ως ανθρώπινη κατασκευή αποτελεί τόπο που δίνει νόημα στο χώρο. Χωρίς τη γέφυρα το ποτάμι, οι όχθες, η γύρω χλωρίδα και πανίδα είναι απλά και μόνον χώρος αδιαφοροποίητος χωρίς ένα σταθερό σημείο αναφοράς, χωρίς κέντρο. Με την κατασκευή της γέφυρας ο χώρος αποκτά κέντρο, αποκτά σημείο αναφοράς, αποκτά νόημα για τον άνθρωπο. Γίνεται τόπος ανθρώπινος. Η γέφυρα ως τόπος δίνει νόημα στο χώρο. Η γέφυρα είναι ο ιδιάζων τόπος που κείται μεταξύ ουρανού και γης, αν και στηρίζεται στη γη, ωστόσο είναι ταυτόχρονα μετέωρη. Η παιδεία λοιπόν ως γέφυρα, σύμφωνα με το παράδειγμα των Τριών Ιεραρχών, γίνεται ο κατεξοχήν τόπος συνάντησης της γης και του ουρανού, των θνητών ανθρώπων και του θεού.

Μίλησα για την παιδεία ως δέντρο. Την ίδια εικόνα χρησιμοποιεί και ο Martin Heidegger προκειμένου να περιγράψει το δέντρο της φιλοσοφίας και να στρέψει το βλέμμα μας από το δέντρο στο έδαφος. Το έδαφος το οποίο έχει περιέλθει σε λήθη. Και το τραγικό για μιας σήμερα, επισημαίνει ο φιλόσοφος, είναι ότι και η ίδια η λήθη έχει περιέλθει σε λήθη. Και Heidegger δανείζεται τη γνωστή εικόνα του δέντρου των επιστημών από τον Descartes. Αντιγράφω λοιπόν τα παρακάτω από την Εισαγωγή του 1949 στο έργο του Heidegger «*Τι είναι Μεταφυσική*» :

«Ο Descartes γράφει προς τον Picot, που μετέφραζε τις Αρχές της Φιλοσοφίας στη γαλλική: Ολόκληρη η φιλοσοφία μοιάζει επομένως με δέντρο, του οποίου οι ρίζες είναι η μεταφυσική, ο κορμός η φυσική, και τα κλαδιά που βγαίνουν από αυτόν τον κορμό είναι όλες οι υπόλοιπες επιστήμες...

Μένοντας σε αυτήν την εικόνα, ερωτούμε: Σε ποιο έδαφος βρίσκουν έρεισμα οι ρίζες του δέντρου της φιλοσοφίας; Από ποιο θεμέλιο λαμβάνουν τους θεραπευτικούς χυμούς και τις δυνάμεις οι ρίζες, και μέσω αυτών ολόκληρο το δέντρο; Πού ησυχάζει και πού κινείται η ουσία της μεταφυσικής; Τι είναι η μεταφυσική, ιδωμένη μέσα από το θεμέλιό της; Τι είναι εν γένει η μεταφυσική στο θεμέλιό της;»

Και εγώ λοιπόν σήμερα ημέρα γιορτής για την παιδεία, διερωτώμαι και απευθύνω και σε σας το ερώτημα : «Σε ποιο έδαφος βρίσκουν έρεισμα οι ρίζες του δέντρου της παιδείας ; Από ποιο θεμέλιο λαμβάνουν τους θεραπευτικούς χυμούς και τις δυνάμεις οι ρίζες, και μέσω αυτών ολόκληρο το δέντρο; Πού ησυχάζει και πού κινείται η ουσία της παιδείας ; Τι είναι η παιδεία, ιδωμένη μέσα από το θεμέλιό της; Τι είναι εν γένει η παιδεία στο θεμέλιό της;»

Δεν έχω έτοιμη μια λογική και τεκμηριωμένη επιστημονικά απάντηση καθολικής αποδοχής. Ίσως και να μην υπάρχει τέτοιου είδους απάντηση, σήμερα μάλιστα. Θέλω όμως να σας μεταφέρω μια πρώτη αίσθηση που δοκίμασα, όταν στοχάστηκα αυτό το ερώτημα, με αφορμή τη μνήμη των Τριών Ιεραρχών ως των Φάρων της Ορθοδοξίας. Πάλι ο δρόμος που παίρνω για την κατανόηση περνά μέσα από την αίσθηση. Συγχωρέστε μου αυτή την εμμονή.

Αν η φιλοσοφία έχει χρέος να μας τοποθετεί πάντα μπροστά στο ανοίκειο και το ξένο, η ποίηση με τις μεταφορικές της αναλογίες μας μεταφέρει στο τόπο της οικειότητας. Ας χρησιμοποιήσουμε λοιπόν τη μεταφορική γλώσσα της ποίησης για να νιώσουμε τη φιλοσοφία, που σημαίνει να στοχαστούμε σε βάθος αλλά με τρόπο οικείο. Συλλογίζομαι λοιπόν ότι το έδαφος όπου ριζώνει το δέντρο της παιδείας ως ουσίας δεν μπορεί να είναι άλλο από την αλήθεια. Και αν ο όρος Ορθοδοξία περιγράφει θεολογικά την εμπειρία της αλήθειας, τότε και η ποιητική

φράση «Φάρος της Ορθοδοξίας» ταυτίζεται νοηματικά με τη φράση «Φάρος της αλήθειας», δηλαδή «Φως της αλήθειας». Τι σημαίνει όμως φως της αλήθειας; *Το φως που ανήκει στην αλήθεια; Το φως δηλαδή που είναι κτήμα της αλήθειας;* Ή μήπως η φράση «Φάρος της αλήθειας» μπορεί να σημαίνει *το φως που φωτίζει την αλήθεια*, έτσι ώστε να την αποκαλύπτει μπροστά στα μάτια μας ως α-λήθεια, ως αυτό δηλαδή που ανασύρεται από τη λήθη και μας απο-καλύπτεται. Ακολουθώντας τη δεύτερη ερμηνεία, τότε στο ερώτημα «Σε ποιο έδαφος βρίσκουν έρεισμα οι ρίζες του δέντρου της παιδείας», θα απαντούσα: σε εκείνο το έδαφος που φωτίζεται περιοδικά από το φως του διαλείποντος φάρου της αλήθειας. Αυτός ο διαλείπων φάρος, αναβοσβήνει περιοδικά και άλλοτε ως παρουσία φωτίζει, άλλοτε πάλι ως απουσία φωτός βυθίζει στο σκοτάδι και στην αγωνία το θεμέλιο της παιδείας, που δεν είναι άλλο από το θεμέλιο της ίδιας μας της ύπαρξης. Γιατί η αλήθεια ως το θεμέλιο της ύπαρξής μας είναι το δικό μας σπίτι. Ο φάρος της αλήθειας, όταν φωτίζει αποκαλύπτει το άρρητο θεμέλιο και, όταν πάλι σβήνει, το καλύπτει με το σκοτάδι. Ωστόσο, δεν το αφήνει να περιπέσει ποτέ στη λήθη. Αυτή είναι άλλωστε και η αποστολή του φάρου. Έχω την αίσθηση ότι ο Μέγας Βασίλειος, ο Γρηγόριος ο Θεολόγος και ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος με τη ζωή και το έργο τους μας έδειξαν, ως Φάρος της Ορθοδοξίας, ως Φάρος της αλήθειας, τη λειτουργία του φωτός στη ζωή μας. Και το φως δεν το εξηγείς, το βλέπεις.....

